

Ady Endre „művészete”

Embernek és művének különállása még ma is elfogadott civilizációnkban. A létezésből „kiesett” lényünk nem azt cselekszi, amit mond? Szinte mindig többet mondunk, mint amit bévül birtoklunk. Skizoid helyzet: mintha két emberből állnánk. E kettősség megszüntetése, a létezés egységének és egyértelműségének – a valódinak – a visszaállítása alapjaiban más civilizációt fog teremteni. Amikor ideje lesz, és képesek leszünk rá. Mindez már most más fényben mutatja az újkori emberiséggel történeteket és benne a művészet történetét is.

A valódiság kérdése az elevenjébe vág. Minden téren. Az alkotó ember lénye és tevékenysége e kérdés összes vetületét felveti, köz előtt állása révén e gondok láthatóbbak. Az Ady Endre körüli viták pontosan ezért szenvedélyesek. Nehéz másképp látni azt, akivel eddig egyféleképp nőttünk össze, és akihez éppen ezért érzelmileg is sok közünk van. Ráadásul Ady narcisztikusan megélt erőtlensége, lelki meghasonlottsága, betegség tünetei mára egyre többeket gyötörnek. Vergődése köznapi jelenség lett.

Nem először fordult elő, hogy egy művész alkotásait életvitele alapján megkérdőjelezzék. Legtöbbször a politika felől és csak napi szempontoknak megfelelően. A művészfejedelemnek tartott Ady esete viszont a problémák valódi gócéra világít rá.

A legutóbbi Ady-vita nem vetett fel minden kérdést, a kimondatlan rétegek pedig a közszellemet betegítik. Noha lényegében most is a politika mentén kérdőjeleződött meg Ady hitelessége, valójában a kérdés a korábbiaknál már mélyebb volt: az idegen érdekek szerint dolgozó Ady miként lehetett hazája költője? A bankárok és szabadkőművesség hálójában vergődő Ady háttérkötődéseiről hosszú évtizedek óta először beszélhettek szabadon. A magyarság szabad-

ságharcának egy most zajló, hasonló vetületében immár ez a kérdés sem volt elhallgatható. Az életmű ezért most a romlott élet és a közösséghez fűződő bűnök okán kérdőjeleződött meg. Kevésbé a XX. századból áthúzódó politikai ütközések miatt, inkább az élet és szerep különválása, sőt, nyílt szembenállása lett egyértelmű. Más szóval: hiteltelenné vált. Valóban, Ady szerepe kétséges az élete tükrében, a váteszi-újítói szerepéről kialakított kánon pedig végképp hamis.

De ez a szempont nem érinti a művek valódi jellegét, ez alapján még mindig nem foglalkoztak az Ady-művekkel teljes mélységükben, és ami a legfontosabb: a kisugárzásukkal sem. Márpedig ember és műve egymást áthatja. Ezért alapkérdés az élet/mű tartalma és hatása. Aminek hitelessége – valódisága – mégiscsak az élet/mű egységével, illetve különállásával mérhető. A legutóbbi vita ezt csak részben érintette.

Pedig ez a kérdés, mint följebb említettem, nem kifejezetten magyar gond, egész civilizációnk rákfenéje.

A nemrégvi vitában megkérdőjelezett Ady-sze-
 repre válaszként megjelentek a védőbeszéd-
 ek is: az élet esendő, tévedett, nem számít, senki sem angyal, írt jót is, mégis csak a mű számít, stb. – tehát a művészet mindent igazol, azaz az életet is felülírja. Akik írták, azok is érezhették, hogy a díszletek leomlásának ebben a fázisában ez ma már tarthatatlan érvelés, ezért hosszú köntörfalazásokkal maszatoltak. De egy kicsit mindannyian, még mi is, akik életet és művet egységben szeretnénk tudni, döbbenet álltunk: elképzelhetetlennek tűnt, hogy Adyt ki kell vetnünk a magyar kultúrából. Ezért a vita mellébeszélésekkel, formai csűrés-csavarásokkal lassan elült. Kényelmetlen volt erről beszélni, de a túske bennünk maradt. Az élet/mű egységét, azaz Ady hitelességét a művekben is újra számba kellett

volna venni. Elsősorban a versekben élő Ady-szellemiséget és visszahatását az életre, az életünkre.

Nem ismertem korábról, csak ez idő tájt került a kezembe Hamvas Béla 1933-ban megjelent és 2014-ben újra kiadott (27. könyv) Ady-tanulmánya. Megdöbbenett. Elsősorban világosságával, egyértelmű elvárásával Ember és Művészet iránt. Korszakos. A legmagasabb szempont, a Teremtés szándéka szerint vizsgálta a versek és alkotójuk lényét, lényegét. Az már rólunk szól, hogy az eddigi viták közben – éppen az e témában – legfontosabb Ady-elemzéssel nem foglalkozott senki. Még csak meg sem említették, pedig irodalmárok, irodalomtudósok nem lehetnek oly tájékozatlanok ez ügyben, mint jómagam.

Ebből, az *Egy új Ady-revízió* című esszéből idézek most több részt – mindenkinek ajánlom a teljes, bizonyító versidézetekkel teli egész írást. Ami ennek a tanulmánynak a részleteiből is egyértelműen kiderül: az élet lelki-szellemi foltjai elkerülhetetlenül a művészetbe is átszivárognak, és természetszerűleg visszahatnak. Ember és műve nem lehet egymástól független.

Hamvas Béla: „Aki egy új, tiszta életmélység tudatában Ady örökségét nézi, az első pillanatban visszahőköl... [...] Adynak vannak vakmerőségei: feltárásai, meglátásai, vannak bátorságai, egyenességei. Csak egyenessége nem az egészséges elfogulatlanságé, hanem az elnyomott gátlásokon felépült és gátlásokat elrejtő vad és eszelős egyenesség: [...] abba, amit »feltárt« mindjárt behentergett: azzal, amit »meglátott« – kérkedett: azzal, amit »megmutatott« – fajtalanzkodott. [...]»

Ady szavainak közvetlen érzéki hatása van, ez költészetének megejtő animális ereje – szavai érintenek, fizikailag beavatkoznak az ember életébe. Ez a lírájában lévő »kél«: nem elégszik meg azzal, hogy csillogjon, melegítsen, áthasson: – hozzányúl az emberhez, mint egy indiszkrét tapintás, megfogdossa, csiklandozza, piszkálja. [...]»

Azért Ady jó, sőt kitűnő verseket írt, mondja erre az esztéta, mert még itt bujkál valahol ez az emberfajta, bujkál saját anakronizmusa elől, mint a tolvaj, akinek nincs mit lopnia. Az ember ma megszűnt hinni »külön« jó versekben, mert megtanulta az egységet... [...] Nincs semmi, amit el lehetne vonatkoztatni az élettől... [...] Igen: Ady költészetének van varázsa, ez a benne lévő állandó betegség-kábulat. [...]»

Egyelőre azt lehet mondani, hogy Ady költő: veszélyesen nagy költő: a ganaj, az alkohol, és a sperma költője, a fanyarul buja női izzadságszagok lírikusa, az étvágyrontó baráti ömlengéseké, a külvárosi szenny-nyomor-szocializmus-apostolságé, a sötét és rossz szagú vidéki életé és az epidermisz-csiklandozó párizsi talmi civilizációé. [...]»

Az, amiről ettől a pillanattól kezdve szó van, nem az, hogy Ady jó verseket írt vagy sem, nagy költő volt vagy sem, mert ha meg volna engedve bármilyen részleges ítéletkezés, bizonyára ott végződne, hogy az ember jó tulajdonságai a mennyországba, rossz tulajdonságai a pokolba kerülnek. [...]»

Ady túlnagy költő, túlveszedelmesen kártékony betegségek költője [...] babonás képessége van, hogy költészet ürügye alatt, jó vers ürügye alatt megrontsa azt, aki költészetet és jó verset keres. [...]»

Igenis: Ady nem írt jó verseket, Ady nem volt nagy költő, Ady csábító volt, kerítő, patkánybűvölője az ájultságnak, az önmagával tehetetlen kábulatnak, kéjittaságnak s mindannak, mi ezek nyomán fellép. [...] **Annak a valaminek, amit úgy hívnak, hogy: költészet, csak addig van érvénye, amíg az élet szolgálatában áll.*** [...]»

Ady-revízióra azért van szükség, mert a köztudatban Ady »költészete«, mint az új szellemiség első jelentkezése él... [...] Ha [...] valaki Adyban téved, végzetesen tévedhet, mert Ady mérgei nagy és átható mérgek. [...] Adynak minden kiindulópontja az ő zsenisége: ez igazolja, ez szentesíti nyafogásait éppúgy, mint halálkiáltását. [...] Ady eksztázisa mindig roskadt, esett, hullott, a »magába-omlás« embere, a »föl-föl dobott kő«, amely mindig visszahull, nem a mámor eksztázisa ez, hanem ájultság-eksztázis, a betegségé... [...]»

Adyn csak a felületet kifogásolták és nem vették észre a belül lévő bajt – elsősorban nem vették észre a legnagyobb bajt, hogy Ady azonosította magát az országgal, a maga betegségét belevetítette korába és a magyar népbe.* [...]»

Az Ady-generáció a színjáték elijesztő voltán megrendülve ész nélkül hurrázott. [...]»

Abban, hogy Ady Ady volt, senkit nem terhel a felelősség. Abban, hogy Ady életideál, próféta, »vatesz« költő és új magyar szellemiség lett, a felelősség az egész nemzedéket terheli... [...]»

Magyarország nem fertő és nem szemétdomb, nem hullakamra és nem »úri betyárok« zsákmánya: Magyarország egy darab föld, amin a magyar nép lakik, történelmi kényszerűségek sorsát viselve, mint minden nép, nehéz időkben, mint minden idő. [...]

Ha az ember Adyt olvas, elolvassa az emberiségben kétezer-ötszáz év alatt felhalmozott öngyűlölő életrombolás dühét. [...]

...a kétségbeesés nem más, mint rossz ösztön, amelyik nem tudja, mi segíti életét és mi rontja; [...] az Ady-féle szótár egész terjedelmében, az egész Ady-életstílus, az egész lezüllött Európa magyar változata. [...]

(* kiemelések: B. Z.)

Ahogy az lenni szokott, a „véletlen” megsegített. A Hamvas-írás felfedezése és olvasása közben éppen egy másik „bujdosó király”, Szabados György beszélgetéseit bújva akadtam egy Adyról szóló másik releváns mondatra:

„...miközben Ady írja a dekadens verseit. [...] Akitől felocsúdtunk.”

(Interjú Szabados Györggyel. 1983, Írások III. kötet)

Ez, az interjúban szinte mellékesen odavetett mondat, a lényegi Hamvas-írás után, újabb átgondolásra készítetett. Mielőtt erre kitérnék, a félreértések elkerülése végett és hogy Szabadosnak Hamvashoz közelálló (hiszen szerves és szintén az archéban erősödött) gondolkodását is megvilágítsam, egy nem Adyról írott mondatát idemácsolok: „A destrukció, a széthullás, az entropia, a pusztulás kedélye mindig lehúzó...”

(Az improvizáció időtlen üzenete. 2008, Írások III. kötet)

Szabados immár nem lévén köztünk, az Adyról mondottakat nem tudja kibontani. Beszélgetéseinkkor sokszor idézett Ady-sorokat, fölolvastott verseket, de többről, mélyebbről nem folyt köztünk szó. Csak a fenti idézetekre támaszkodva, saját szemszögből járhatom körül Adyhoz fűződő gondolatait. A második Szabados-idézet megerősíti, hogy a „felocsúdtunk” a megelőző mondattal együtt értelmezendő, bár érezni, hogy mégis az önmagában gyógyító hatású, életigenlő „ocsúdás” fogalmán van a hangsúly. Látszólag szemben állva a hamvasi gondolatmenettel. Lát-

szólag, mert a két rövidke mondatot még pontosabban megvilágítja egy Ady-vers kapcsán létező Szabados-előadás.

Az Összeszedés előtt című előadás felvezető részét idemácsolom. Méltó válasz Adyra:

„[...] Nem véletlenül választottam ezt a címet. Évtizedek óta, ha a magyarság dolgában gondolkodom, minduntalan egy vers jut az eszembe, Ady Endre »A szétszóródás előtt« című abszolút fontos négy versszaka, a maga végtelenül nyomasztó, drámai szövegével. Előadásom célja és hangja mindazonáltal nem a lemondás, nem a magyar bánat újabb ragozása, bár ezt tesszük, voltaképpen szinte lehetetlen állapotba szorítva immár jó ideje mindannyian. Hanem a tények számbavétele. Egyes feltámadt gondolatok valóságával szembesülni a talpraállás reményében. Ezt a verset, amelynek lényege az a szó, hogy »elveszünk«, az elmúlt években többször, különböző társaságokban felemlégettem, és rá kellett döbennem, hogy az emberek nagy része nem is tudja, hogy lényegében miről szól. Legtöbbjük nem is ismeri. Úgy gondolom tehát, jó ha most mindenekelőtt felolvasom.

A szétszóródás előtt

Hát népét Hadúr is szétszórja:
Szigorúbb istenek ezt így szokták,
Miként egy régi bánatos erdélyi
Prédikátor írásba róttá
Keresvén zsidókkal atyafiságunk.

Jöttünk rossz erkölccsel rossz helyre,
Volt útonállók új útbanállóknak
S míg úrfajtánk egymást s a népet falta,
Tunya álmainkat jég verte
S még a Templomot sem építettük fel.

Helyünkön meg nem tudtunk állni
S ide kerültünk, ez kezdeti átkunk.
Ma már nem mienk paráznás vérünk sem,
Jöhet a helyünkre akármí:
Megöltük és kibűnőztük magunkat.

És mi nem leszünk majd szétszórva
Árvult, de mégis győzedelmes fajta:
Minket korszakok tűz-dühe nem edzett
S fölolvastt a világ kohója
S elveszünk, mert elvesztettük magunkat.

Ez egy nagyon kemény vers, szinte tragikus szöveg. Cirka 100 évvel ezelőtt íródott. Valahányszor szembesülök vele, újabb és újabb kérdések újabb és újabb gondja támad rám és keres elfogadható válaszokat. Nem hagy nyugodni. S adódnak is olykor válaszok.

Az egyik legfontosabb felismerést ezek közül az a megvilágosító gondolat adta, hogy végtére fel kell fogunk: a magyarság minden eddigi kutatásunk ellenére nem elsősorban DNS probléma. Több olyan tudományos (genetikai, marker, stb.) vizsgálat történt az elmúlt évtizedekben – ezek javarészt nem magyar vizsgálatok voltak –, melyeknek többek között az is tárgya volt, hogy mi a magyar, ki a magyar? Ezek széleskörű, eurázsiai léptékű vizsgálatok voltak, és azt mutatják, hogy vannak ugyan bizonyos biológiai értelemben vett azonosítható tulajdonságok/jelek, amelyek jellemzik a magyarságot. Nem mondom azt, hogy mint fajtát, mert ezt a szót ma igen óvatosan és pontosan szabad csupán használni. De kétségtelen, hogy van egy törzse ennek a jelenségnek – én így szeretem mondani ma már, hogy jelenség a magyarság –, hogy vannak testi, tehát anyagi vonatkozásai is e közösségnek, de Isten bocsássa meg, mint gondolkodó és muzsikus ember, én büszkébb vagyok arra és fontosabbnak is tartom, hogy a »magyar«-ság nem anyagi, hanem szellemi kategória, s hogyha mi az élet reményében élünk és gondolkodunk – márpedig remélem, igen – úgy ehhez kell magunkat kötni, ehhez kell magunkat tartani. Mégpedig azért, mert minden, ami a világban van, szellemi meghatározottságok alapján van és aszerint is működik. A test, az anyag, akárha a gének, csak hordozórakéták. Ha mi elengedjük tehát szellemünket, ha nem ápoljuk ezt az egészben látó, sajátos ízlést és szellemiséget, amelybe születve élünk; ha nem ezt tartjuk fenn, nem ezt gondoljuk magunkban és közösségünkben, nem ezt építjük és fenjünk tovább otthonosan – akkor fogunk valóban elpusztulni, akkor fog ez a jelenség előbb-utóbb örökre szétporladni.”

Szabados György, 2008

A határozott, erős szellemiségű, kivételes életerejű Szabadost tehát Ady nem húzta le, nem terítette le, nem vágott bele gennyező sebet. Ő Ady kigyóharapásától fölocsúdott, és a „szétszóródás előtt” Ady-gondolatra az „Ösz-

szeszédődés előtt” gondolattal válaszolt. A Szabados által elmondott Ady-vers is – oly sokhoz hasonlatosan – pszichésen is terhelt. Ady itt is beleveszik. Ezért nem felfelé emel, hanem valójában lefelé húz. Ahogyan ezt egyedülálló éleléslátással Hamvas megfogalmazta: önmagából indít, s ezért mindent és mindenkit betegnek képzel, csak a pusztulást érzi valóságnak, a romhalmazt egyedülvalónak, benne s nem fölötte áll – ezáltal másokat is beteggé tesz. Szabados esetében Ady jó példa arra, hogy a mindenkori rossz miként erősítheti a jót. De ehhez a jónak kivételesen erősnek kell lennie. Ehhez fel kell nőni. Szabados válasza a jó és rossz összefüggő jelenségének magasrendű példája. Hamvas igazságát erősíti. Mert ritka kivétel.

Láthattuk, hogy a Szabadoshoz hasonló kivételes szellemi erejű embert – övön aluli módszerével – mégis felrázta Ady, de a többséget elgyöngítené, megbetegítené. Ez rögtön felvet két alapkérdést, amelyre Hamvas is, Szabados is, élet/művük során egyértelmű válaszokat adtak: Művészet-e még, ami beteggé tesz? Az újkor válasza: igen. Minden más koré: nem. Ahogy a korszakkal együtt egyre jobban betegszünk, mind többen rá fogunk döbbeni: csak a harmonizáló, a teremtőerő megnyilvánulása lehet valódi művészet. Mert legnagyobbbrészt, pontosabban alapjában szellemi. Minden más végső soron a földre húz, lealacsonyít. Nem harmonizál, hanem összezavar. Mert legnagyobbbrészt, azaz alapjában anyagi vonzatú. Ideje belenyugodnunk, hogy ekként csak korjelenség, de nem Művészet.

A másik felvetődő kérdés, amelyről Hamvas itt nem, de más írásaiban többször beszél: szabad-e bárkinek bármit mondani? Szabad-e bárki elé tánni bármit? Ki s miként visel el egy létét meghatározó gondolatot? Végezhet-e mindenki előtt élveboncolást a költő, a mindenkori bárd? Az erőseket esetleg felrázza, de a gyengébbeket biztos megbetegíti. Az egyiknek gyógyír, a másiknak méreg. Ismét kettősség. A kor viszont egyre erősebben kéri az újjászületést jelentő egyértelműséget. Ebben a kérdésben is. A verset író Ady is csak akkor lehet épülésünkre, ha már nem vesz le lábunkról. Ha sikerül kiszakadnunk „varázslatos” szómágiájának érzelmi/érzéki/értelmi búvőköréből. Még akkor is, ha ez kétszeresen fájdalmas.

Magyarkanizsa, 2019